

Кылаас чааһа: Герой оҕолор.

Билигини кэм геройдара.

(3-4 кылаас)

Сыала: Аҕа дойду Улуу сэриитин кэмигэр хорсун быһыыны онорбут Герой-оҕолор туһунан билиһиннэри.

Соруктара: дойду историятын үөрэтиигэ, бэйэ билиитин ханатыгыга уһуйуу; Ийэ дойдуга тапталы иитии, киэн туттууну инэри; саҥа кэм геройдарын хорсун быһыылары биһиэхэ холобур буолалларын туһунан кэпсэти; ыараханнартан чаҕыйбат буолуу тыыныгар иитии.

Туттуллар тэриллэр: Герой- оҕолор туһунан плакаттар, кинигэ быыстапката, рефераттар.

Ким да умнуллубат,
туох да умнуллубат.

Хаамыыта:

I. Кириитэ.

Аҕа дойду сэриитэ саҕаламмытын биллэрэр Левитан аудиозапиһын истии.

- Оҕолоор, радионан тугу биллэрдилэр?
- Бүгүн туох туһунан кэпсэти барарый?

Бэсиэдэ: Дойду сэриитин уоттаах сылларыгар мөлүйүөнүнэн киһи бүгүнгү дьоллоох олохпут туһугар олоҕун толук уурбута. Олор ортолоругар ураты хорсун быһыыны онорбут герой дьон эмиз баара. Күн-дьыл аастаҕын аайы кинилэр ааттара күндүтүйэн, дьэнкэтиэн иһэр. Тоҕо диэтэххэ, төрөөбүт дойдутун туһугар өстөөбү утары охсуспут киһи аата хаһан да умнуллубат.

-Күндү оҕолор, бу кимнээбий? (Герой-оҕолор)

-Герой-оҕолор диэн кимнээбий?

- Хайдах герой буолуохха сөбүй?

- Эйэлээх кэмгэ хорсун быһыыны оноруохха сөп дуо?

- Бу киһи биир-икки тылынан эппиэттээн кэбиспэт олус уустук уонна боччумнаах боппуруостарга эппиэти көрдүөхпүт.

Бэс ыйын 22 күнүгэр 1941 сыллаахха фашистскай Германия түөкүннүү уоран биһиги дойдубутугар саба түспүтэ. Аҕа дойдутун көмүскүү норуот бүтүгүн туруммута. Урукку өттүгэр киһи-аймах көрсүбэтэх ынырык сэриитэ саҕаламмыта. 100 тыһыынчаттан тахса оҕолор улахан дьону кытта тэннэ фронна сэриилэспиттэрэ. 35 тыһыынча оҕо хорсундук кыргыспыттарын иһин медалларынан, орденнарынан

наѳараадаламмытгара уонна уһулуччулаах героизмы көрдөрбүттэрин иһин Советскай Союз Геройа диэн ааты инэрбиттэрэ.

Үйэлэргэ умнуллубат ааттар.

“Герой пионердар”... “Герой оҕолор”... Ити тыллары биһиги, Аҕа дойду Улуу сэриитин сылларыгар (1941-1945сс) оскуолаҕа үөрэммит оҕолор, күннэтэ истэрбит. кинилэр тустарынан хаһыаттарга, кинигэлэргэ суруллара, араадыһанан кэпсэнэрэ, ону таһынан, биллэн турар учууталларбыт, төрөһпүттэрбит кэпсииллэрэ. Санаттан сана ааттар оччотооһу оҕолор сүрэхпитин аймыылара, куппугун-сүрбүтүн долгуталлара... Саамай дыктитэ-герой оҕолор үгүстэрэ биһиги саастыылаахтарбыт, мунутаатахтарына, биир-икки сыл аҕа этилэрэ. ол да иһин буолуо, кинилэр биһиэхэ олус чугас, убай-быраат, эдьии!-балыс курдук буолаллара. Кинилэр олохторун толук ууран туран онорбут хорсун быһыыларыгар биһиги сүгүрүйэбит...

“Арай кини оннугар мин итинниккэ түбэһиим-хайыам этэй?”-диэн бэйэбититтэн бэйэбит өрүү ыйытар, харда эрэйэр курдук этибит. Куттаныам, толлуом, доҕотторбун түһэн биэриэм диэн санаа кимиэхэ да киирбэт быһыылааҕа. “Үтүө ат биир кымныылаах, үтүө киһи биир тыллаах” диэн кынаттаах өс хоһооно олохпут аргыһа этэ. Ол аата, саа-саадах втутан сэрии хонуутугар охсуһа сылдьан охтубут байыастар, геройдар андаҕардарын биһиги да толоруохпут, кытаанах күн-чаас тирээтэбинэ, кинилэр холобурдарын хатылыахпыт диэн бигэ санаалаах этибит. Ол санааны герой оҕолор хорсун быһыылары сүрэхтэн сүппэттии инэрбиттэрэ. Улуу холобур оннук күүстээбин оччотооһу хас да көлүөнэ билбитэ. (Савва Тарасов, Саха Республикатын народнай поэта)

II. Оҕолор билиһиннэриилэрэ: “Герой оҕолор”

Валя Котик.

Украина уола 13-гээх Валя Котик ньиэмэс халабырдыттарын кытта охсуһуутун эмиэ бэйэтин курдук оҕолору кытта саҕалаабыта. Сороҕор, бэл диэтэххэ, ньиэмэстэртэн сааларын, гранаталарын уораллара. Биирдэ ол гранаталарынан өстөөхтөр толору тиэллибит массыыналарын тоҕо тэптэрбитэ. Инньэ гынан, партизаннар хорсун уолу бэйэлэрин кэккэлэригэр ылан, связной оностубуттара.

Биирдэ Валя ойуур саҕатыгар карателлэр этэрээттэригэр түбэспитэ. Харабыллыы хаалбыт дьонтон биир киһи гранаталааһын бэлиэтии көрөн, түбэһиннэрэн, ол гранатаны сулбу тардан ылбыта, чекатын тоҕо тардаат, өстөөхтөр ортолоругар быраҕаат, мун кыраайынан куоппута. Кэлин ньиэмэс алта эшелонун, стратегическэй сибээстэрин кабелин суох онорууга, о.д.а. диверсияҕа кыттан, “Аҕа Дойду Сэриитэ” I, II истиэпэннээх уордьаннарынан наѳараадаламмыта.

1944 жыл олунньу 11 күнүгэр Валя 14 сааһын туолбута. Сэрии түмүктэнэн эреринэн, партизанскай этэрээт үрэллехтээх этэ. Онон валя оскуолаҕа үөрэнэ барыахтааҕа.

Олунньу 15 күнүгэр этэрээт Ильяслав куорат иһин тиһэх кыргыһытыгар хорсун уолчаан улаханлык бааһыраар. Уонна 17-с чыыһылаҕа ылбыт баастарыттан тыына быстар. 1958 с. Сэбиэскэй Сойуус саамай эдэр Геройунан буолбута.

- Валя Котик туох хорсун быһыыны онорбутуй?

Леня Голиков.

Новгородтааҕы партизанскай этэрээккэ Леня Голиков 15 саастааҕар киирбитэ. Бу партизанскай биригээдэ састаабыгар сылдьан, 27 бойобуой операцияҕа кыттыбыта, ол иһигэр сэрии сэбин тийиммит 10-тан тахса массыынаны, хас да муостаны эстэрбитэ. Бу иһин “Хорсунун иһин” бастакы мэтээлин ылбыта.

Кэнники сырыларыттан биридэстэрэ ордук чабылхай этэ: Рихард фон Виртц генерал-майор массыынатыгар хас да буолан саба түһэн, улахан суолталаах докумуоннары былдыабыттара. Бу хорсын быһыытын иһин Леняны “Кыһыл Знамя” уордьанынан наҕараадалаабыттара.

Ньимэстэр үтэһэлэрэ туолан, партизаннары күүскэ сойуолаһан барбыттара. Биридэ Ленялаах 20-чэ буолан, биир дэриэбинэ иччитэх дьэитигэр сынньаланна тохтообуттарын биир таннарыахсыт киһи тыллабырынан, ньимэстэргэ бэриммит олохтоох националистар этэрээттэрэ саба түспүттэрэ. Бу кыргыһыга Леня сырдык тыына быстыбыта. Леня Голиков Сэбиэскэй Сойуус Геройун аатын ылбыта.

- Леня Голиков туһунан туох сананы биллигит?

Марат Казей.

13-тээх Марат Казей эдьийин Ариаднаны кытта 1942 с. Белоруссия сиригэр тэриллибит Фурманов аатынан партизанскай этэрээт чилиэннэринэн буолбуттара. Марат разведчик буолбута. Сымса уол өстөөх ылбыт дэриэбинэлэригэр сылдьан, наадалаах сибидиэнньэни булара.

Биридэ бүтүн этэрээти өлүүттэн быһаабыта. Онно маннык буолбута: партизаннар этэрээттэрин тоһуйан, өстөөхтөр төгүрүйэн кэбиспиттэрэ. Марат кыра буолан, соҕотоҕун эрэ бу ытарчаттан этэннэ мүччү туттаран куотан тахсан, атын партизанскай этэрээттэри көмөҕө аҕалбыта. Хорсун быһыыларын иһин “Аҕа Дойду Сэриитэ” I истиэпэннээх уордьанынан, “Хорсунун иһин”, “Бойобуой үтүөлэрин иһин” мэтээллэринэн наҕараадаламмыта.

Сэри бүтэрэ биир сыл хаалбытын кэннэ, 1944 сыл ыам ыйын 11 күнүгэр, Марат табаарыһын кытта соруудахха сылдьан, фашистарга түбэспиттэрэ. Табаарыһын тутан ылан өлөрбүттэрэ, Марат соҕотоҕун хаалан, суорума суоланарын өйдөөбүтэ уонна ... бэйэтин гранатанан тоҕу тэптэрэн, геройдуу өлбүтэ.

Зина Портнова

Зина Портнова Ленинград куоракка төрөөбүтэ. Сэри буолар сайыныгар эбэтигэр Белоруссияҕа барбыта. Олохтоохтор фашистарга харса суох утарыласпыттара. Белоруссия ол кэмтэн ыла партизанскай этэрээттэринэн аатырбыта. 15-тээх Зина “Юные мстители” этэрээккэ холбоһон, бастаан листовка тарҕатыытыттан о.д.а. бытархай соруудахтартан саҕалаабыта. Кэлин электростанцияны, собуоту уруххаллааһынна, Германияҕа ытар вагоннарын уоттааһынна тийэ диверсияҕа кыттыспыта. Зина ньиэмэстэр остолобуойдарыгар иһит сууяаччынан үлэли сылдьан, пстарыгар дьааты кутан, элбэх фашиһы өлөрбүтэ. Ким онорбутун билээри, Зинаҕа дьааттаах аһы сиэспиттэрин, хата, эбэтин эмтээх отун көмөтүнэн тыыннаах хаалбыта.

Партизанскай этэрээккэ таннарыахсыт өтөн киирэн, 30-тан тахса эдэркээн оҕолору тутан, кырыктаахтык доһпуруостаан баран, алтынны 5-6 күннэригэр барыларын ытан өлөрбүттэрэ.

- Эн санааҕар Зина тоҕо өстөөхтөргө биир да тылы санарбата?
- Өскөтүн Зина өстөөхтөргө туох эмит сибидиэнньэни тыллаабыта буоллар, ол туох алдьархайга тириэрдэ этэй?

Сима Сергеев.

Сима Сергеев 1931 сыллаахха сэтинньи 3 күнүгэр Чурапчы улуунун Хадаар нэһилиэгин Уорҕа учаастагар күн сири көрбүтэ. 1942 сыл бэс ыйын 20 күнүгэр фронтта ынырыллыбыт саллааттары атаары буолан, дьон бары онно барбыттара. Ол кэмнэ ынырык түбэлтэ тахсыбыта. Тохту уола Ньюкулай Киргизлэйэп мас кэрдэ барыахтааҕа. Ким да суоҕунан туһанан, кини үүт уурар ампаарга киирэн, ыаҕайаттан сүөгэйи уоран сии олорорун Сима Сергеев түбэһэ көрбүтэ. Хорсун пионер куттанан ааһа барбакка, “холкуос, баайын уоран сиэтин, тыллыам” диэбитин иһин, уоруйах оҕону быһаҕынан кэйгэллээн өлөрбүтэ.

Сима Сергееви Герой пионер онорорго аан бастаан оҕо тэрилтэтигэр үлэли кэлбит Екатерина Никонова туруулаһан үлэлэспитэ. Ол түмүгэр Саха сири үрдүнэн Сима Сергеев аатын пионерскай дружиналар, этэрээттэр үөскээбиттэрэ.

Билигин Хадаартан чугас Уорѳа учаастакка Сима Сергеев олорбут дьийтэ, өйдөбүннүүгэ баар.

III. Сага кэм Геройдара.

Ханнык баѳарар үйэ, норуот уос номоѳор киирбит геройдардаах буолар. Холобурга сылдьар хорсун-хоодуот быһыы ыксаллаах түгэннэ оноһууларын итиэннэ оннукка бэлэм дьону кэм-кэрдий бэйэтэ үөскэтэр буоллаѳа. Ол курдук, биһиги улууспут оѳолоругар сэтиннэ 6 күнүгэр 2004 сыллааха Москва куоракка “Хорсунун иһин” мэтээллэри Сунтаардааѳы политехническэй лицей-интернат 8 кылааһын үөрэнээччилэригэр Иванов Денискэ уонна Заболоцкай Вадимга туттарбыттара. Кинилэр сайын ууга түспүт оѳону быһаабыттара. Сөптөөх бастакы көмөнү онорбуттара быһаарыылаах буолбут. Оѳолору ити үөрүйэхтэргэ ОБЖ учуутала Селляхов Николай Васильевич үөрэппит. Ол иһин учууталларыгар “Быһааһынна көмөтүн иһин” диэн мэтээлинэн наѳараадаламмыта. Онтон Денис аѳата- Иванов Николай Иванович уолун сөптөөхтүк ииппитин иһин МЧС миниистириттэн Пучков Владимир Андреевичтан Махтал Суругу туппута.

Ити курдук, билигин даѳаны биһиги кэккэбитигэр Герой оѳолор бааллар.

IV. Түмүк:

- Герой диэн кимий? (Герой- бэйэ иннин умнан туран, хорсун быһыыны онорбут киһи)
- Геройдуу быһыы диэн тугуй? (Хорсун быһыыны оноруу)